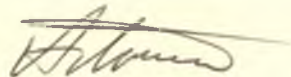

АВТ
163

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЛІСОВА АННА ЮРІЇВНА

УДК 342.721

ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАННЯ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2014

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зростання злочинності в Україні може бути зупинене поєднанням законодавчих і організаційних заходів та наукових розробок. Основні завдання, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямку, – актуалізація наукового і методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності шляхом впровадження в діяльність правоохоронних органів новітніх наукових досліджень і передового досвіду.

Згвалтування належить до найбільш небезпечних злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Небезпечність його визначається тим, що воно може потягнути за собою тяжкі наслідки, шкідливо впливає на психіку і здоров'я потерпілої особи, нерідко призводить до розірвання шлюбу, сприяє розповсюдженню розпусти, знижує культурний рівень суспільства. На проблему викорінення насильства, в тому числі у сфері статевих відносин, звертають увагу міжнародні організації. Питома вага згвалтувань в структурі української злочинності відносно невелика, але загальна кількість згвалтувань досить значна, зокрема в Автономній Республіці Крим та у східних регіонах. Всього у 2007 році в Україні було зареєстровано 878 таких злочинів, у 2008 році – 880, у 2009 – 758, 2010 – вже 860, 2011 – 870, 2012 (державної статистики немає), 2013 – 1410.

Однією з причин неефективної боротьби зі злочинами проти статевої свободи і статевої недоторканості особи є недостатня розробка криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема, по встановленню осіб, які вчинили злочини. Невипадково майже всі слідчі відмічають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не містять у достатньому обсязі інформації, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це включає вказану багатопланову проблему до кола актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень.

Під час вивчення кримінальних проваджень (кримінальних справ) цієї категорії виявлено, що окремі з них вчиняються особами протягом тривалого періоду часу і носять серійний характер, вчиняються з особливою жорстокістю, погано піддаються розкриттю і в силу цих причин набувають підвищеної суспільної небезпеки, а тому надзвичайно хвилюють громадян.

Проблемами методики розслідування окремих видів злочинів на фундаментальному рівні займалися Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв, В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, В. Я. Горбачевський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, В. А. Колесник, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, І. І. Котюк, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'яничков, Г. В. Матусовський, М. А. Погорєцький, М. В. Салтевський, О. С. Саїнчин, В. М. Стратонов, О. В. Таран, О. В. Татаров, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський,

С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, Ю. В. Шепітько, В. Б. Щур та інші вітчизняні і зарубіжні вчені.

Окремі аспекти проблеми розкриття та розслідування злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи на дисертаційному рівні досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими Л. А. Бегуновою, І. С. Єрьомінін, А. В. Івановим, В. М. Ігошиним, Ю. В. Кадонцевим, Ю. В. Клеvenesць, Л. М. Кийком, О. В. Ляліною, І. А. Николайчук, Л. В. Пономарьовою, В. М. Сидориком, Є. С. Хижняком, Т. М. Шамоновою та в інших публікаціях Ю. В. Александровим, О. С. Андрєєвим, Ю. М. Антоняном, С. А. Афанасьєвим, О. О. Бухановським, Б. Л. Гульманом, І. З. Динкіною, Ю. П. Дубягіним, С. В. Кузьміним, В. В. Новіком, Є. П. Побегайлом, Д. П. Рассейкінін, Ю. М. Самойловим, Ю. С. Сапожніковим, В. М. Топорковим, В. П. Ципковським та іншими.

Ці автори внесли значний вклад в теорію науки криміналістики і практику розкриття та розслідування злочинів названої категорії. Разом з тим, відзначаючи значні доробки цих вчених, слід зазначити, що їх дослідження не вичерпують усієї сукупності питань, пов'язаних з особливостями розкриття та розслідування згвалтування.

Необхідність удосконалення та вирішення наведених питань у подальшому й обумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007); Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2011 р. № 1911); Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» (Указ Президента України від 27.10.2009 р. № 870/2009); Пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 роки (наказ МВС України від 29.07.2010 р. № 347). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ (НАВС) 25 травня 2010 р., протокол № 9 та включено до планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт НАВС, а також зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1446, 2010 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає у здійсненні комплексного висвітлення проблемних питань, що виникають під час розслідування згвалтування та на основі сучасних теоретичних концепцій науки криміналістики розроблення рекомендацій, що дозволяють підвищити ефективність практики розкриття та розслідування цього виду злочинів.

Для досягнення цієї мети авторкою визначено такі *задачі*:

– провести аналіз стану та основних напрямів дослідження проблем методики розслідування згвалтування;

- з'ясувати місце криміналістичної характеристики у методиці, її функції, джерела інформації, методи та алгоритм розробки, що використовуються при її формуванні при розслідуванні зґвалтування;

- висвітлити наукові підходи до сучасного розуміння криміналістичної характеристики зґвалтування, на основі яких сформувані її авторське визначення;

- виділити, описати і конкретизувати зміст елементів криміналістичної характеристики зґвалтування у сучасних умовах, а також відобразити закономірні зв'язки між ними;

- охарактеризувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування та запропонувати шляхи їх вирішення;

- показати особливості планування розкриття та розслідування зґвалтування, деталізувати слідчі версії на початковому етапі;

- виокремити та вказати шляхи вдосконалення використання спеціальних знань та способів залучення слідчим оперативних співробітників та експертів при розслідуванні зґвалтування;

- розкрити тактичні особливості проведення окремих слідчих дій при розслідуванні зґвалтування, використання спеціальних знань в ході розкриття та розслідування злочинів цієї категорії;

- розробити методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності розкриття та розслідування зґвалтування.

Об'єкт дослідження – процес розкриття та розслідування органами внутрішніх справ злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи.

Предмет дослідження – основи методики розслідування зґвалтування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети з урахуванням об'єкта і предмета дослідження у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку в арсеналі гуманітарних та юридичних наук. Методологічну основу дослідження становлять наукові категорії діалектичної теорії пізнання соціальних явищ, закономірності взаємозв'язку та взаємообумовленості явищ і процесів пізнання.

Методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дозволили детальніше усвідомити поняття, сутність та зміст методики розслідування злочинів. Застосування *методу структурно-функціонального аналізу* (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3) дозволило сформулювати поняття криміналістичної характеристики зґвалтування та її структурні елементи. *Юридичний (догматичний) метод* (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2, 3.3) під час здійснення аналізу кримінального процесуального законодавства та криміналістичної методики сприяв виявленню недоліків та внесенню пропозицій щодо їх усунення. *Історико-правовий метод* використовувався для розкриття генезису поняття криміналістичної характеристики злочинів, виявлення характерних тенденцій становлення, формування та розвитку наукових поглядів щодо планування та висування слідчих версій на початковому етапі розслідування зґвалтування, взаємодії

слідчих та оперативних підрозділів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Формально-юридичний метод* забезпечив дослідження змісту, сутності та структури правових норм, що визначають проведення слідчих дій під час розслідування зґвалтування (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). *Порівняльно-правовий метод* дозволив з'ясувати окремі аспекти, що стосуються зґвалтування та виділити певні тенденції опису стану потерпілої особи, що виникає при зґвалтуванні (підрозділ 1.2.). У дисертації враховані фундаментальні та прикладні дослідження сучасної науки криміналістики та кримінального процесу (підрозділ 1.1). Широко застосовувалися *методи статистичного аналізу, соціологічні методи*, зокрема, при вивченні кримінальних справ (кримінальних проваджень), матеріалів анкетування, а також даних офіційної статистики щодо різних категорій злочинів за період 2007–2013 роки.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані при вивченні 130 кримінальних справ, а в подальшому і кримінальних проваджень, відкритих слідчими УМВС в Івано-Франківській, Чернівецькій, Львівській, Волинській та інших областях за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152 та 153-156 КК України, вчинених у 2007–2013 роках; щорічних статистичних звітів УМВС в Івано-Франківській області та статистичних звітів МВС України про стан злочинності за 2007–2013 роки; матеріалів анкетування 190 співробітників органів дізнання та досудового слідства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань методики розслідування зґвалтувань, в якій викладені рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності й оптимізації діяльності з їх розслідування.

Найбільш важливі положення, що визначають наукову новизну дисертації, такі:

вперше:

- на основі загальних положень криміналістики, кримінального процесу та інших галузей знань застосовано комплексний підхід до дослідження основних складових методики розслідування зґвалтування;

- висвітлено наукові підходи до сучасного розуміння криміналістичної характеристики зґвалтування, на основі яких сформовано її визначення;

- виділено, описано і конкретизовано зміст елементів криміналістичної характеристики зґвалтування у сучасних умовах, а також відображено закономірні зв'язки між ними;

- виокремлено та показано способи залучення слідчим оперативних співробітників при розслідуванні зґвалтування;

удосконалено:

- питання щодо дій слідчого на початковому та наступному етапах розслідування зґвалтувань;

- методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності розкриття та розслідування зґвалтувань;

– доведено, що для ефективного проведення огляду місця події при зґвалтуванні необхідно негайно виїхати на місце вчинення злочину та зафіксувати насамперед сліди злочинної діяльності, які в результаті зовнішніх впливів підлягають руйнації та знищенню. Для отримання додаткової інформації з місця події, як джерела первинної інформації про злочин, після допиту потерпілої та підозрюваного слідчий в разі необхідності має провести додатковий огляд місця події для фіксації специфічних слідів зґвалтування;

дістали подальший розвиток:

– наукові підходи, відповідно до яких кожен спосіб вчинення злочину є так само індивідуальним, як є індивідуальним і певний злочинний прояв, а тому сума чинників, що зумовили обрання злочинцем саме цього способу для вчинення конкретного злочину, також є індивідуальною. Тому конкретний опис типових дій, що становлять готування, вчинення і приховання злочинів, може стосуватись лише певних видів злочинів;

– пропозиції щодо подальшої наукової розробки проблемних питань, які будуть сприяти побудові методики розкриття та розслідування зґвалтувань;

– рекомендації щодо проведення огляду місця події при зґвалтуванні, допиту потерпілої особи та підозрюваного з урахуванням їх віку, статі, фізичного та психічного стану, інших особливостей та інших слідчих дій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висвітлені у роботі положення та рекомендації впроваджені та надалі можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення проблем методики розслідування злочинів як розділу криміналістики, а також для вдосконалення теоретичних положень слідчої, оперативної та експертної діяльності;

– *правоохоронній сфері* – слідчими, оперуповноваженими органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів; працівниками експертної служби МВС України для вдосконалення засобів та методів збирання і дослідження доказів, розробки нових та вдосконалення існуючих методик експертних досліджень, підвищення ефективності використання криміналістичних обліків (акт впровадження СУ УМВС в Івано-Франківській області від 31.08.2012 р.; акт впровадження СУ УМВС у Волинській області від 26.12.2013 р.);

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників і посібників з кримінального процесу та криміналістики, спеціальних курсів для підготовки слідчих, а також при розробці лекцій і навчально-методичних рекомендацій, проведення семінарських і практичних занять з кримінального процесу та криміналістики (акт впровадження НАВС від 02.09.2013 р.; акт впровадження Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника від 11.10.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні висновки, положення та пропозиції дисертаційної роботи доповідались й обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні

проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів» (м. Івано-Франківськ, 15-16 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародно-правових актів» (м. Одеса, Україна, 16-17 березня 2012 р.); Міжрегіональній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 4-5 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародний та національно-правовий вимір забезпечення стабільності» (м. Львів, 5 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування правової системи України» (м. Київ, 24-25 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації» (м. Харків, 22-23 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство право, законність та права людини» (м. Київ, 28-29 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання матеріально та процесуального права: історія, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, Україна, 17-18 серпня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії» (м. Київ, 8-9 листопада 2013 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформовані в дисертації відображено у 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також дев'ять тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, що включають у себе дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування на 32 сторінках) та двох додатків (на 12 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 262 сторінки, із них основний текст – 218 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами та планами, мета і задачі дослідження, його об'єкт, предмет та методи, наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, вказані апробація та публікації результатів дисертації, її структура.

Розділ 1. «Криміналістична характеристика згвалтування» містить три підрозділи, в яких дисертантка розкриває ступінь наукової розробленості знань про криміналістичну характеристику згвалтування, аналізує її структурні елементи.

У підрозділі 1.1. «Стан та основні напрями дослідження проблем методики розслідування зґвалтування» проведено вивчення стану наукової розробки проблематики методики розслідування зґвалтувань на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних криміналістичних досліджень.

Встановлено, що окремі аспекти, які стосуються особливостей розкриття та розслідування злочинів проти особи, висвітлені ще у працях відомого австрійського вченого, родоначальника науки криміналістики Г. Гросса (1892 р.). Одним із перших російських вчених, який звернувся до цієї проблематики, був М. Н. Хлинцов, яким у 1966 році захищено дисертацію на тему «Борьба с половыми преступлениями».

У 1970-80х роках дослідження проблем, пов'язаних із розкриттям і розслідуванням зґвалтувань, а також із попередженням цього виду злочинів, продовжено у дисертаційних дослідженнях Ю. А. Шубіна (1970 р.), В. П. Крючкова (1975 р.), І. В. Блінової-Січкарь (1984 р.), І. А. Ніколайчука (1989 р.) та В. М. Сидорика (1989 р.).

В дев'яностих роках продовжується вивчення особливостей методики розслідування зґвалтувань науковцями В. М. Ігошином та Л. В. Пономарьовою.

З початком нового тисячоліття наукові дослідження як українських, так і зарубіжних вчених: Ю. В. Кадонцева (2001 р.), С. А. Гунарева (2001 р.), Л. А. Бегунової (2002 р.), Т. М. Шамонової (2002 р.), А. В. Іванова (2004 р.), О. В. Ляліної (2006 р.), Т. П. Матюшкової (2006 р.), Л. М. Кийка (2008 р.), О. С. Єрьоміна (2011 р.) та Є. С. Хижняка (2013 р.), присвячені здебільшого уже окремим аспектам криміналістичної тактики і методики, дослідженню особливостей розслідування зґвалтувань на певних етапах, використанню в ході розслідування спеціальних знань та сучасних досягнень науки. Проблеми розслідування зґвалтування висвітлювалися і на рівні монографічних публікацій та в якості структурних частин посібників і підручників з криміналістики низки вчених як в Україні, так і за її межами.

За результатами аналізу виявлено, що методика розслідування зґвалтувань в Україні на дисертаційному рівні майже не досліджувалась, а науковці до цієї проблематики звертались несистематично, і незважаючи на наявність публікацій до останнього часу вона не була предметом комплексного вивчення спеціалістами у галузі криміналістики.

У підрозділі 1.2. «Поняття криміналістичної характеристики зґвалтування та її значення для методики розслідування злочинів» проаналізовано наукові бачення щодо поняття, сутності та змісту криміналістичної характеристики зґвалтування, проаналізовано доцільність виділення окремих структурних елементів криміналістичної характеристики зґвалтування та запропоновано розглядати криміналістичну характеристику даного виду злочину у двох аспектах – теоретичному і прикладному.

Зазначається, що на даний час серед вчених-криміналістів єдиного погляду на теоретичні питання криміналістичної характеристики немає. В основному дискутуються такі питання: загальне поняття, визначення (дефініція), кількісний та якісний склад її елементів, місце криміналістичної характеристики злочинів у системі криміналістики.

Зроблено висновок, що під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти певним чином упорядковану сукупність даних (відомостей) про криміналістично значущі ознаки злочинів.

Криміналістичну характеристику зґвалтування запропоновано трактувати як систему знань, що характеризують основні елементи способу, механізму, обставинки злочину, «слідову картину», дані про особу потерпілого та підозрюваного, мотивацію злочинної поведінки в ситуаціях підготовки, вчинення та приховання зґвалтування, врахованих в методиці розслідування.

У *підрозділі 1.3. «Структурні елементи криміналістичної характеристики зґвалтування»* проаналізовано предмет злочинного посягання при зґвалтуванні, спосіб вчинення цього виду злочину, криміналістичні аспекти, що стосуються потерпілої особи та особи злочинця, обставинку вчинення злочину та його «слідову картину».

Підтримується думка тих вчених (Л. В. Пономарьова, М. В. Салтевський та ін.), які вважають, що предметом безпосереднього посягання при зґвалтуванні та інших злочинах, пов'язаних з насильницькими діями сексуального характеру, є фізична цілісність тіла людини як біологічної системи і статева свобода жінки як соціального індивіда.

Зроблено висновок, що центральним елементом криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину – комплекс взаємопов'язаних дій зловмисника, спрямованих на підготовку, вчинення і приховання діяння. У свою чергу вказані дії можуть бути різноманітними, однак пов'язані із застосуванням фізичного насилля (застосування фізичної сили, різних предметів, у тому числі зброї), психічного насилля (погрозою застосування фізичного) та з використанням безпорадного стану потерпілої особи внаслідок психічної хвороби чи розладів, її алкогольного чи наркотичного сп'яніння, отруєння токсичними чи іншими сильнодіючими речовинами, хворобливого або непритомного стану, малолітнього або похилого віку.

Доведено, що гвалтівники поділяються загалом на дві основні групи: особи з різними аномаліями психіки, а також патологічними проявами статевого потягу (психопати, олігофрени, хворі на шизофренію, епілептики, садисти, мазохісти, некрофіли, педофіли і т.д.) та особи, що не мають патологічних змін у психічній та статевій сфері (хронічні алкоголіки, наркомани, а також особи, раніше засуджені за розбої, статеві та інші насильницькі злочини; неповнолітні гвалтівники).

Виявлено, що особливості розслідування зґвалтувань обумовлені необхідністю глибокого дослідження та аналізу даних про особистість гвалтівника і потерпілої особи, характеру їх взаємовідносин, способу, обставинки і механізму статевого посягання.

За результатами дослідження матеріалів кримінальних справ (кримінальних проваджень) встановлено, що ознаки особи гвалтівника мають важливе значення для спрямування слідчо-оперативного пошуку під час розкриття та розслідування кримінальних справ даної категорії. Особливості особи сексуальних злочинців відображаються у матеріальних слідах злочинів та способах їх учинення.

Аналіз криміналістичної літератури показав, що при вчиненні зґвалтування можна виділити п'ять груп слідів, які найбільше для нього характерні: сліди людини (ідеальні та матеріальні); сліди від знарядь вчинення злочину (предмети побутової, господарсько-виробничої, медичної та іншої діяльності; спеціально виготовлені та пристосовані знаряддя; випадкові предмети); предмети, які викрадаються або забираються злочинцем (цінні речі з корисливих мотивів, предмети – сексуальні збудники); засоби сприяння зґвалтуванню (транспортні засоби, медичні засоби); інші матеріальні сліди (злому, рослинного походження, паління).

Розділ 2. «Організація та планування розслідування зґвалтування на початковому етапі» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування, особливості планування та розслідування таких злочинів, залучення слідчим оперативних співробітників та інших працівників ОВС при їх розкритті та розслідуванні.

У підрозділі 2.1. «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування» констатується, що в основному методика розслідування зґвалтування на початковому етапі визначається сформованими типовими слідчими ситуаціями та залежить від того, чи відомий гвалтівник потерпілій особі, чи невідомий.

Якщо потерпілій особі відомий гвалтівник, розглядають такі типові ситуації: потерпіла знайома з гвалтівником, знає його в обличчя; потерпіла незнайома з насильником, але запам'ятала його зовнішність і може упізнати.

Якщо потерпілій особі незнайомий гвалтівник, розглядають такі типові ситуації: потерпіла незнайома з насильником і внаслідок раптовості нападу або стресу не запам'ятала його зовнішності та не може його упізнати; потерпіла незнайома з насильником, внаслідок вжитих ним заходів маскуванню не запам'ятала його зовнішності і упізнати його не може.

Похідною від цих слідчих ситуацій буде їх класифікація за іншими критеріями: за джерелом вихідної інформації (затримання підозрюваного «за гарячими слідами», отримання інформації від потерпілої особи або її родичів, повідомлення з лікарні, куди була доставлена потерпіла особа); за обсягом і змістом інформації (у повідомленні про злочин міститься достатньо інформації про гвалтівника, час, місце та інші обставини, у повідомленні міститься омальна інформація); за суб'єктами злочину (зґвалтування скоєно однією особою, групою осіб, дорослим, неповнолітніми); за кількістю і віком потерпілих (злочин вчинено по відношенню до однієї особи, до декількох осіб, малолітніх, неповнолітніх, осіб похилого віку, інвалідів).

Визначено типізацію слідчих ситуацій за компонентами психологічного, інформаційного, процесуального, тактичного, матеріального і організаційно-технічного характеру, які в сукупності зумовлюють індивідуальний характер кожної слідчої ситуації в окремий момент провадження розслідування.

У підрозділі 2.2. «Планування та висунення версій на початковому етапі розслідування зґвалтування» вказується, що планування і висунення версій – тісно пов'язані між собою етапи розслідування. Обидва ці етапи об'єднуються

процесом виведення із версій для їх перевірки логічних висновків, більшість з яких включаються у план розслідування в якості питань і обставин, що підлягають з'ясуванню. Основний зміст версій складають вірогідні пояснення вже виявлених первинних, початкових даних і вірогідне встановлення ще невідомих обставин, в той час як планування – це приведення у чітку систему майбутніх дій слідчого.

Окрім того дисертанткою запропоновано комплекс заходів, спрямованих на перевірку висунутих версій.

Обґрунтовано, що у методиці розслідування зґвалтування, особливо на початковому етапі, доцільно виділити наступні типові версії: зґвалтування потерпілої особи мало місце; зґвалтування не було, статевий акт був добровільним; мала місце симуляція зґвалтування; мало місце неправдиве повідомлення про вчинення злочину; мало місце задоволення статевої пристрасті неприродним способом; мав місце замах на зґвалтування.

Надалі важливе значення має висунення та перевірка версій відповідно до поведінки та показань потерпілої особи та підозрюваного. По відношенню до особи, на яку вказує потерпіла, мають бути перевірені наступні версії: зґвалтування вчинено особою, на яку вказує потерпіла; потерпіла особа помиляється в імені підозрюваного або умисно вказує на іншу особу; потерпіла обмовляє конкретну особу. Одночасно перевіряються і контрверсії, які можуть бути висунуті підозрюваним на своє виправдання: він не заперечує статевого зносин, але вказує на їх добровільний характер; підозрюваний наголошує на наявності між ним та потерпілою особою тривалих інтимних стосунків, в тому числі і статевих; підозрюваний заявляє алібі; підозрюваний заперечує факт зґвалтування.

У підрозділі 2.3. *«Залучення слідчим оперативних співробітників при розкритті та розслідуванні зґвалтування»* розглядаються форми, методи та принципи взаємодії слідчих з оперативними співробітниками органів внутрішніх справ та працівниками інших підрозділів.

Проведено аналіз законодавства й практики використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі зарубіжних країн.

При проведенні аналізу оперативно-слідчої практики дисертантка дійшла висновку, що розкриття та успішне розслідування зґвалтування неможливе без використання слідчим сил та засобів оперативних підрозділів. Дана взаємодія відбувається у процесуальній та непроцесуальній формах і проходить декілька стадій, зокрема: взаємодія у стадії початку досудового розслідування і реалізації оперативної інформації; взаємодія при розслідуванні кримінального провадження (при виконанні доручень слідчого).

Виділено сукупність елементів, які включає у себе поняття взаємодії: відповідність вимогам закону, відомчим нормативним актам; узгодженість за часом, місцем і різними іншими умовами; здійснення спільної діяльності з метою розкриття, розслідування і запобігання злочинів.

Ефективному розкриттю та розслідуванню зґвалтування сприяє розгляд та обговорення результатів огляду місця події, використання отриманої пошукової інформації, її вивчення, аналіз та оцінка слідчим спільно з працівниками

оперативних підрозділів, на основі чого висуваються версії та планується цілеспрямоване проведення перевірки кожної із них, визначаються невідкладні гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, встановлюються терміни їх виконання. При цьому винятково важливого значення набуває правильна координація на початковому етапі розслідування зґвалтування, уміле планування слідчих та розшукових дій.

Розділ 3. «Тактика окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зґвалтування» містить три підрозділи, які присвячені тактичним особливостям проведення огляду місця події, допиту потерпілої особи та підозрюваного, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

У підрозділі 3.1. *«Тактика проведення огляду місця події при зґвалтуванні»* наголошується, що зґвалтування зазвичай вчиняють у відлюдних місцях, у всякому разі за відсутності свідків та очевидців і найчастіше в темну пору доби. Тому одним із найважливіших джерел інформації про вчинений злочин і осіб, які його скоїли, є місце злочину. Однак, доведено, що діяльність щодо огляду місця події при зґвалтуванні, яка має свої особливості, ще не отримала достатнього висвітлення у сучасній криміналістичній літературі.

Ефективність огляду місця події при зґвалтуванні, як першопочаткової слідчої дії, залежить від своєчасного його проведення, всебічності та повноти дослідження обстановки, організованості та цілеспрямованості дій учасників на місці події за організаційної ролі слідчого, широкого використання засобів криміналістичної техніки, тактичних прийомів і методів, допомоги спеціалістів.

Вивчення матеріалів кримінальних справ (в подальшому кримінальних проваджень) показало, що місцями вчинення зґвалтування найчастіше є: відкрита місцевість (вулиця, поле, пустир, ліс чи лісова смуга, сад, а також місцевість, де не розташовані жилі та інші будинки, взагалі немає будівель, така місцевість може знаходитися поблизу річки, залізниці, що віддалена від вокзалу і т.п.); приміщення, які в свою чергу можуть бути житловими та нежитловими (квартири потерпілої особи чи гвалтівника, гуртожитки; нежитловими можуть бути магазини, склади, гаражі, господарські приміщення, розташовані біля житлового будинку, дачі, сауни, підвали, під'їзди будинків і сходові площадки, горища, недобудовані приміщення, будівельні майданчики, приміщення недіючих підприємств); транспорт (зазвичай – це особистий транспорт, легкові автомобілі, рідше трапляються випадки вантажних автомобілів).

Дисертанткою окреслено основні завдання щодо проведення огляду місця зґвалтування та подано рекомендації по їх вирішенню.

У підрозділі 3.2. *«Особливості тактики проведення допиту потерпілої особи та підозрюваного»* з'ясовано, що взаємодія слідчого з потерпілою особою повинна будуватися з урахуванням стану останньої, яка перенесла психологічну травму та шукає захисту. Тому при допиті потерпілої від зґвалтування особи слідчий має особливо дотримуватися правил пристойності, виявляти уважність, люб'язність, чемність, вихованість, підтримувати її морально.

В той же час допит потерпілої особи рекомендується проводити негайно з метою з'ясування найважливіших обставин злочину, а потім провести додатковий (додаткові) допити, більш детальні, з урахуванням отриманої інформації та психоемоційного стану постраждалої.

Дисертанткою подано рекомендації щодо допиту потерпілої особи з урахуванням того, чи відома, чи невідома їй особа підозрюваного, при вчиненні зґвалтування із застосуванням психічного і фізичного насильства, з використанням безпорадного стану, допиту неповнолітньої потерпілої особи.

Визначено особливості тактики допиту та орієнтації слідчого під час проведення допиту підозрюваного в залежності від обставин, чи: підозрюваний повністю визнає себе винним у вчиненому зґвалтуванні; підозрюваний частково визнає себе винним у вчиненому зґвалтуванні; підозрюваний не визнає себе винним у зґвалтуванні та типових ситуацій (варіантів) його поведінки, а також прийоми, які слід застосовувати при допиті.

У підрозділі 3.3. *«Використання спеціальних знань під час розкриття та розслідування зґвалтування»* обґрунтовується, що при розслідуванні такого злочину, як зґвалтування, використання спеціальних знань має особливе значення. Саме від своєчасності та кваліфікованості проведення різного роду експертиз, залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій, ступеня обізнаності самого слідчого здебільшого залежить успіх з'ясування об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Проаналізовано процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань, подано рекомендації щодо проведення певних видів експертиз в залежності від слідчих ситуацій при розслідуванні зґвалтування.

Наведено підстави та необхідність проведення судово-психологічної експертизи потерпілої особи, в тому числі неповнолітньої.

Дисертанткою наведено орієнтовні та максимально доцільні переліки питань, що можуть бути поставлені на вирішення судово-медичної (акушерсько-гінекологічної) експертизи потерпілої особи, судово-хімічної, судово-психологічної, судово-психіатричної та судово-біологічної експертиз, експертизи матеріалів, речовин та виробів з них.

ВИСНОВКИ

У **висновках**, виходячи з поставленої мети і взаємопов'язаних задач дослідження, сформульовані найбільш суттєві теоретичні положення і результати. Основні результати дисертації полягають у наступному:

1. Розробці методик розслідування найпоширенішого із статевих злочинів – зґвалтування – приділяється в Україні недостатньо уваги, хоча їх основою повинні бути загальні принципи застосування методів розслідування з урахуванням особливостей цієї категорії кримінальних проваджень (кримінальних справ). Уже багато років розробка методик розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи майже зовсім не проводиться.

2. Важливу роль у структурі методики розслідування окремої категорії злочинів відіграє їх криміналістична характеристика. Хоч в останні роки висловлюються міркування щодо доцільності використання в науці та практиці цієї наукової категорії, вона залишається базовою вихідною точкою для розробки методики розкриття та розслідування злочинів.

3. Пропонуємо визначити криміналістичну характеристику як певним чином упорядковану сукупність даних (відомостей) про криміналістично значущі ознаки злочинів і трактувати її як систему знань, що характеризують основні елементи способу, механізму, обстановки злочину, «слідову картину», дані про особу потерпілого та злочинця, мотивацію злочинної поведінки в ситуаціях підготовки, вчинення та приховання згвалтування, врахованих в методиці розслідування.

4. Поділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що елементами криміналістичної характеристики злочинів є: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; 3) обстановка вчинення злочину; 4) «слідова картина» в її широкій інтерпретації; 5) дані про особу злочинця; 6) дані про особу потерпілого. Ці елементи, на нашу думку, найбільш повно відображають криміналістично значущі ознаки злочинів.

Підтримуємо думку тих вчених (Л. В. Пономарьова, М. В. Салтевський та ін.), які вважають, що предметом безпосереднього посягання при згвалтуванні та інших злочинах, пов'язаних з насильницькими діями сексуального характеру, є фізична цілісність тіла людини як біологічної системи і статевая свобода жінки як соціального індивіда.

Вважаємо, що центральним елементом криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину – комплекс взаємопов'язаних дій зловмисника, спрямованих на підготовку, вчинення і приховання діяння. У свою чергу вказані дії можуть бути різноманітними, однак пов'язані із застосуванням фізичного насилля, психічного насилля та з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Через спосіб вчинення злочину, як сукупність прийомів підготовки, вчинення та приховання злочину, взаємопов'язаних і детермінованих суб'єктивними та об'єктивними факторами, головним чином проявляється процес відображення злочинного акту. Підтримуємо думку вчених (В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський), що кожен спосіб вчинення злочину є так само індивідуальним, як є індивідуальним і певний злочинний прояв, а тому сума чинників, що зумовили обрання злочинцем саме цього способу для вчинення конкретного злочину, також є індивідуальною. Тому конкретний опис типових дій, що становлять готування, вчинення і приховання злочинів, може стосуватись лише певних видів злочинів.

Вбачається, що «слідова картина» злочину – це сукупність відомостей про сліди злочину (матеріальні та ідеальні) та обставини злочину (місце, час і умови). Аналіз наукових джерел та кримінальних справ дав змогу виділити п'ять груп слідів, які найбільш характерні для згвалтувань: 1) сліди людини; 2) знаряддя, які використовуються під час вчинення злочину та їх сліди; 3) предмети, які викрадаються злочинцем; 4) засоби сприяння згвалтуванню;

5) інші матеріальні сліди.

Відомості про сліди та інші матеріальні наслідки злочину залежать від способу вчинення злочину (готування, вчинення і приховання), знарядь і засобів, що застосовувалися при цьому.

5. В основному методика досудового розслідування зґвалтування визначається сформованими типовими слідчими ситуаціями та залежить від того, чи відома особа гвалтівника потерпілій, чи невідома, не дивлячись на те, що вони можуть застосовуватися при вчиненні багатьох видів злочинів.

Важливе значення має також аналіз ситуацій в залежності від джерела вихідної інформації; від її обсягу та змісту; давності її отримання; кількості та віку потерпілих; тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних потерпілій особі; очевидності «серійності».

Від типових ситуацій залежить планування розслідування та побудова слідчих версій, серед яких на початковому етапі слід зосередитися на таких варіантах: а) мало місце зґвалтування потерпілої; б) зґвалтування не було, статевий акт був добровільним; в) статевого акту не було, заява потерпілої є неправдивою; г) мало місце задоволення статевої пристрасті неприродним способом; д) зґвалтування вчинила особа, на яку вказує потерпіла; е) злочин не був закінчений, була лише спроба зґвалтування.

6. Особливості розслідування зґвалтувань обумовлені необхідністю глибокого дослідження та аналізу даних про особистість гвалтівника і потерпілої особи, характеру їх взаємовідносин, способу, обстановки і механізму статевого посягання.

У криміналістичній методиці гвалтівників слід поділяти загалом на дві основні групи: особи з різними аномаліями психіки, а також патологічними проявами статевого потягу та особи, що не мають патологічних змін у психічній та статевій сфері.

Подальше дослідження окремих типів сексуальних злочинців має поглиблювати знання про особливості особи кожного типу, чим буде сприяти удосконаленню викладення методики розслідування даної категорії злочинів (прикладний аспект) та розкриттю і розслідуванню сексуальних злочинів (практичний аспект).

Виявлення типології потерпілих осіб з урахуванням їх статі, віку, способу життя, соціального статусу дозволяє виявити взаємозв'язки між соціально-психологічними якостями потерпілих та винних осіб та інші обставини, що мають значення під час проведення слідства.

Підвищенню ефективності досудового розслідування злочинів сприяє виділення в методиках розслідування окремих видів і груп злочинів типових слідчих ситуацій і розробка відповідних їм правил роботи слідчого щодо розкриття і розслідування злочинів. У зв'язку з цим, перш ніж приступити до розслідування, планування та провадження слідчих (розшукових) дій в обстановці, що склалася, необхідно зорієнтуватися на типову слідчу ситуацію і можливі варіанти та шляхи вирішення у провадженні щодо встановлення тих елементів, які складають предмет доказування у кримінальному провадженні.

7. Розкриття та успішне розслідування зґвалтування неможливе без узгодженої взаємодії слідчого з оперативними службами ОВС та іншими органами і особами. Зазвичай така взаємодія відбувається у процесуальній та непроцесуальній формах і проходить дві основні стадії: взаємодія на початковому етапі досудового розслідування і реалізації оперативної інформації; взаємодія при розслідуванні кримінального провадження.

Однак, як показує практика, під час взаємодії слідчих та інших співробітників ОВС при розкритті та розслідуванні зґвалтувань нерідко виявляються суттєві недоліки, які впливають на їх якість та ефективність. Серед них: відсутність достатнього професійного досвіду у слідчого, що проводить досудове слідство; недостатня кількість оперативних працівників; їх формальне відношення до виконання доручень слідчого; надмірна завантаженість.

Виняткового значення при розслідуванні зґвалтувань набуває використання слідчим спеціальних знань, як своїх власних, здобутих під час навчання та практичної діяльності, так і окремих фахівців із різних галузей науки і техніки.

Основна роль при розслідуванні зґвалтувань відводиться експертам та спеціалістам у галузі судової медицини, психології, психіатрії, молекулярної генетики, біології та матеріалознавства.

8. Одним із найважливіших джерел інформації про вчинений злочин і осіб, які його скоїли, є місце скоєння злочину. Характерним є те, що зґвалтування зазвичай вчиняють у безлюдних місцях, у всякому разі за відсутності свідків та очевидців і найчастіше в темну пору доби.

В результаті огляду місця зґвалтування можна отримати вичерпну інформацію про обставини та характер його вчинення. У зв'язку з цим, на нашу думку, для ефективного проведення огляду місця події при зґвалтуванні необхідно негайно виїхати на місце вчинення злочину та зафіксувати насамперед сліди злочинної діяльності, які в результаті зовнішніх впливів підлягають руйнації та знищенню. Для отримання додаткової інформації з місця події, як джерела первинної інформації про злочин, після допиту потерпілої та підозрюваного слідчий в разі необхідності має провести додатковий огляд місця події для фіксації специфічних слідів зґвалтування.

Чималої уваги потребують питання тактики проведення й інших слідчих дій, серед яких допит потерпілої особи, розшук та затримання злочинця, обшук та виїмка, огляд одягу, призначення та проведення експертиз, допит свідків-очевидців, одночасний допит двох і більше осіб, допит підозрюваного, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання.

Важливою і найчастіше практикованою слідчою дією на початковому етапі розслідування зґвалтування є допит, що охоплює процесуальний, криміналістичний, організаційний, психологічний і етичний аспекти діяльності слідчого та слугує однією з форм отримання доказової інформації, моделювання обставин вчиненого злочину та перевірки доказів, здобутих в ході подальшого розслідування кримінального провадження. Тактика проведення допиту залежить від слідчої ситуації, яка склалася, та потребує особливого підходу до допитуваного у кожному конкретному випадку.

9. Одним із шляхів підвищення ефективності розслідування зґвалтувань може слугувати його алгоритмізація, яка ведеться в двох основних напрямках: 1) розробка оптимальних комплексів першочергових слідчих і оперативно-розшукових заходів в залежності від типових слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування зґвалтувань; 2) розробка на основі вивчення закономірних зв'язків між ознаками криміналістичної характеристики зґвалтувань типових версій з вказівкою на оптимальні для їх перевірки комплекси слідчих та оперативно-розшукових заходів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Лісова А. Ю. Криміналістичні версії як основа організаційно-планової діяльності слідчого з розкриття та розслідування зґвалтування / А. Ю. Лісова // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – Вип. 4. – 2011, м. Івано-Франківськ. – С. 157–166.

2. Лісова А. Ю. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування. / А. Ю. Лісова // Право України. – 2011. – № 8. – С. 366–372.

3. Лісова А. Ю. Проблеми криміналістичної характеристики зґвалтувань в розслідуванні та криміналістичній методиці / А. Ю. Лісова // Митна справа. – 2011. – № 4. – С. 225–233.

4. Лисовая А. Ю. Использование следователем специальных знаний в ходе расследования изнасилований. / А. Ю. Лисовая // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – № 10/2 (262), г. Кишинэу. – С. 137–140.

5. Лісова А. Ю. Особа злочинця як структурний елемент криміналістичної характеристики зґвалтування. / А. Ю. Лісова // Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2013. – № 4. – С. 282–286.

6. Лісова А. Ю. Предмет злочинного посягання при вчиненні зґвалтування як структурний елемент криміналістичної характеристики злочину / А. Ю. Лісова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Вип. 23, Ч.1, Т.3. – С. 114–119.

7. Лісова А. Ю. Типові слідчі ситуації під час розслідування зґвалтування / А. Ю. Лісова // Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів : міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 15-16 квіт. 2011 р.). – Івано-Франківськ : «Тіповіт», 2011. – С. 201–203.

8. Лісова А. Ю. Взаємодія слідчих з оперативними працівниками під час розкриття та розслідування зґвалтування / А. Ю. Лісова // Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародно-правових актів : міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16-17 берез. 2012 р.). – Одеса : ГО «Причорноморські фундації права», 2012. – Ч. 3. – С. 98–100.

9. Лісова А. Ю. Особливості тактики допиту неповнолітньої особи, потерпілої від зґвалтування / А. Ю. Лісова // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми : перш. міжрегіон. наук.-практ. конф.

(Івано-Франківськ, 4-5 трав. 2012 р.). – Івано-Франківськ : Голіней О.М., 2012. – С. 167–170.

10. Лісова А. Ю. Використання спеціальних знань під час розкриття та розслідування зґвалтування / А. Ю. Лісова // Міжнародний та національно-правовий вимір забезпечення стабільності : міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 5 трав. 2012 р.). – Львів: «Центр правничих ініціатив», 2012. – С. 102–104.

11. Лісова А. Ю. Особливості тактики проведення допиту потерпілої особи при вчиненні зґвалтування / А. Ю. Лісова // Тенденції та пріоритети реформування правової системи України : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24-25 трав. 2012 р.). – У 2-х томах. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2012. – Т. 2. – С. 70–73.

12. Лісова А. Ю. Обстановка вчинення злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики зґвалтування / А. Ю. Лісова // Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації : міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22-23 черв. 2012 р.). – У 2-х томах. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 2. – С. 78–80.

13. Лісова А. Ю. Слідова картина злочину в криміналістичній характеристиці зґвалтування / А. Ю. Лісова // Верховенство право, законність та права людини : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 черв. 2012 р.). – К. : Центр правих наукових досліджень, 2012. – С. 107–109.

14. Лісова А. Ю. Особливості тактики проведення огляду місця події на місці вчинення зґвалтування / А. Ю. Лісова // Актуальні питання матеріального та процесуального права: історія, сучасність, майбутнє : міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17-18 серп. 2012 р.). – Одеса : ГО «Причорноморські фундації права», 2012. – С. 83–85.

15. Лісова А. Ю. Криміналістична характеристика поведінки та особистості потерпілої особи від зґвалтування / А. Ю. Лісова // Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8-9 листоп. 2013 р.). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2013. – С. 125–128.

АНОТАЦІЯ

Лісова А. Ю. Основи методики розслідування зґвалтування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2014.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних, методичних і практичних проблем, пов'язаних із розслідуванням зґвалтування.

Узагальнено наукові розробки вітчизняних та зарубіжних науковців з обраної проблематики. Запропоновано авторське розуміння поняття криміналістичної характеристики зґвалтування, встановлено її роль при розкритті та розслідуванні цього виду злочинів.

Досліджено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування

згвалтування, особливості планування та висування версій при вчиненні таких злочинів, залучення до їх розкриття та розслідування оперативних працівників органів внутрішніх справ та працівників інших підрозділів.

Внесено обгрунтовані пропозиції по проведенню огляду місця події, допиту потерпілої особи та підозрюваного, використання спеціальних знань під час розслідування згвалтування.

Ключові слова: згвалтування, криміналістична характеристика, планування та висування слідчих версій, тактика слідчих (розшукових) дій, обстановка злочину, слідова картина, використання спеціальних знань.

АННОТАЦІЯ

Лисовая А. Ю. Основы методики расследования изнасилований. – Рукопись.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических, методических и практических проблем, связанных с расследованием изнасилований. Обращается внимание на то, что за последнее время в Украине имеет место тенденция к увеличению совершения тяжких преступлений, в том числе и в сфере половой свободы и неприкосновенности. Исследование уголовных дел этой категории показало, что отдельные преступления совершаются на протяжении длительного периода времени и носят серийный характер, отличаются особенной жестокостью, плохо поддаются раскрытию и в силу этих причин приобретают черты повышенной общественной опасности, а также чрезвычайно волнуют граждан.

Проведен анализ состояния и основных направлений исследования проблем методики расследования изнасилования.

Значительное внимание уделено криминалистической характеристике изнасилований как основы построения методики их расследования. Исследованы научные видение понятия, сущности и содержания криминалистической характеристики изнасилования. Наведено авторское понимание этого понятия.

Криминалистическую характеристику предложено трактовать как систему знаний, характеризующих основные элементы способов, механизма, обстановки преступления, «следовую картину», данные о личности потерпевшего и подозреваемого, мотивацию преступного поведения в ситуациях подготовки, совершения и сокрытия изнасилования, учтенных в методике расследования.

Определены отдельные структурные элементы криминалистической характеристики изнасилования 1) предмет преступного посягательства; 2) способ совершения преступления в его широком понимании; 3) обстановка совершения преступления; 4) «следовая картина» в ее широкой интерпретации; 5) данные о личности преступника; 6) данные о личности потерпевшего, и предложено рассматривать криминалистическую характеристику данного вида преступления в двух аспектах – теоретическом и прикладном.

Выделены типичные следственные ситуации начального этапа расследования изнасилований: в зависимости от того, знает потерпевшее лицо подозреваемого, может его опознать или нет; в зависимости от источника исходной информации; ее объема и содержания; количества и возраста потерпевших; степени тяжести и характера телесных повреждений и др.

Уделено внимание процессу выдвижения версий и планированию расследования на данном этапе, в зависимости от типичных ситуаций, а именно: а) имело место изнасилование потерпевшей; б) изнасилования не было, половой акт был добровольным; в) полового акта не было, заявление потерпевшей является неправдивой; г) имело место удовлетворение половой страсти неестественным способом; д) изнасилование совершено лицом, на которое указывает потерпевшая; е) преступление не было закончено, была лишь попытка изнасилования.

Предложен комплекс мероприятий, направленный на проверку выдвигаемых версий.

Внесены аргументированные предложения по технологии и тактике производства наиболее характерных для этой категории уголовных дел следственных действий, в частности осмотра места происшествия, допроса потерпевшего лица и подозреваемого.

Подчеркивается важность использования в процессе расследования изнасилований специальных знаний, раскрываются их формы. Названы основные виды судебных экспертиз по данной категории дел и предложен перечень вопросов, которые могут быть поставлены на разрешение эксперту.

В диссертации обобщены материалы уголовных дел, приведены и проанализированы статистические данные, проведено анкетирование респондентов относительно проблематики расследований изнасилований в Украине.

Ключевые слова: изнасилование, криминалистическая характеристика, планирование расследования и выдвижение следственных версий, тактика следственных (розыскных) действий, обстановка совершения преступления, следовая картина, использование специальных знаний.

SUMMARY

Lisova A. Basic methods of rape investigation. – Manuscript.

Thesis for Science Degree of Candidate of Juridical Sciences with a specialization in 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic enquiry; operational investigations. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2014.

The thesis is dedicated to comprehensive research of theoretical, methodological and practical problems related to rape investigation.

Scientific research results on the chosen topic performed by national scholars and scholars abroad have been generalized. The author offers understanding of a concept of criminalistic characteristics of rape, defines its role during detection and investigation of this type of crimes.

A study has been performed as to typical investigative situations on the initial stage of rape investigation, specifics of planning and advancing theories when committing such crimes, involving operating officers of Internal Affairs Authority and officers of other units when disclosing and investigating these crimes.

A substantiated proposals have been submitted related to investigation of crime scene, interrogation of an injured person as well as a suspected offender, the use of special knowledge when investigating rape.

Keywords: rape, criminalistic characteristics, planning and advancing investigative theories, tactics of investigative (inquiry) activities, circumstances of a crime, trace crime pattern, the use of special knowledge.